

แนวทางในการพัฒนาการดำเนินงานโครงการพันธกิจสัมพันธ์มหาวิทยาลัยกับสังคม

THE GUIDELINE FOR OPERATION DEVELOPMENT FOR UNIVERSITY SOCIAL ENGAGEMENT

ธงพล พรหมสาขา ณ สกลนคร
Thongphon Promsaka Na Sakolnakorn
คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยศิลปากร
Faculty of Management Science, Silpakorn University
ชิตชนก เชิงเชาว์
Chidchanok Churngchow
คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
Faculty of Education, Prince of Songkla University
เกษตรชัย และหิม
Kasetchai Laeheem
คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
Faculty of Liberal Arts, Prince of Songkla University

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ของการศึกษานี้ คือ เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคของการดำเนินโครงการพันธกิจสัมพันธ์มหาวิทยาลัยกับสังคม และเพื่อเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาการดำเนินงานของโครงการพันธกิจสัมพันธ์มหาวิทยาลัยกับสังคม โดยวิธีการศึกษาแบ่งออกเป็นสองระยะ คือ ระยะที่ 1 ใช้การสำรวจภาคสนาม และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกหัวหน้าโครงการ ผู้นำชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และประชากรในชุมชนที่มีโครงการพันธกิจสัมพันธ์มหาวิทยาลัยกับสังคม จำนวน 12 โครงการ ไปดำเนินกิจกรรมในพื้นที่ และระยะที่ 2 คือ การเข้าไปมีส่วนร่วมกับกิจกรรมในงานสัมมนา TSDF - TRF Sustainability Forum จากการศึกษาพบว่า การดำเนินงานโครงการพันธกิจสัมพันธ์มหาวิทยาลัยกับสังคมมีปัญหาและอุปสรรค ได้แก่ การขาดการบูรณาการระหว่างผู้เชี่ยวชาญในแต่ละสาขาวิชา ขาดการลำดับความสำคัญของการแก้ไขปัญหาในชุมชน และขาดการศึกษาชุมชนก่อนที่จะกำหนดพื้นที่เป้าหมายในการดำเนินโครงการ โดยแนวทางในการพัฒนาโครงการพันธกิจสัมพันธ์มหาวิทยาลัยกับสังคมจะต้องพัฒนาบุคลากรให้มีความพร้อมในทุก ๆ ด้าน และจะต้องปรับแนวคิดวิธีการให้ทุนสนับสนุนการดำเนินโครงการโดยเริ่มจากการศึกษาพื้นที่ วิเคราะห์พื้นที่ และจะต้องให้ทุนเป็นลักษณะที่มีการบูรณาการระหว่างสาขาวิชาต่าง ๆ และกำหนดให้เป็นลักษณะชุดโครงการและมีโครงการย่อยประกอบมาด้วย นอกจากนั้น จะต้องมีการประเมินโครงการหลังจากสิ้นสุดการดำเนินงานในทุกโครงการ

คำสำคัญ : พันธกิจสัมพันธ์มหาวิทยาลัยกับสังคม ปัญหาและการดำเนินการพัฒนา

ABSTRACT

This study aims to examine the problems and the threat of university social engagement operations, as well as to study suggestions and guidelines for the development of university social engagement. This study is divided into two phases. First are fieldwork surveys and in-depth interviews of the head of projects, community leaders, local administration organizations, and population in the areas with twelve university social engagement projects. Second, researchers attended a seminar and training of the TSDF–TRF Sustainability Forum. The study found that university social engagement lacks integration between experts in many fields of study, lacks prioritizing community problems, and lacks deep research about the selected community and the university’s social engagement project. For the development of the university’s social engagement project, the university should prepare and train staff to be ready for all kinds of social engagements. In addition, the university should study the target area and do an analysis before setting the project up, and the project grants should be integrated between multidisciplinary

sciences. The project grant should be used for a research and study program, including sub-projects, and have indicate the assessment process after the community engagement project is finished.

Keywords : University Social Engagement, Problems and Operation Development

บทนำ

ชุมชนเข้มแข็ง คือ การเริ่มกระบวนการพัฒนาจากฐานราก โดยลักษณะของชุมชนเข้มแข็งจะมีลักษณะ เช่น คนในชุมชนมีความตระหนักและห่วงใยต่อความเป็นไปของชุมชน มีผู้นำที่หลากหลาย มีศักยภาพในการทำงาน สมาชิกในชุมชนมีความร่วมมือร่วมใจกันอย่างจริงจัง และมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ นอกจากนั้นเป็นชุมชนที่มีกิจกรรมต่อเนื่อง ปรับตัวต่อสถานการณ์และสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ภาคการศึกษามีส่วนสำคัญอย่างยิ่งที่จะต้องดำเนินการขับเคลื่อนชุมชนเข้มแข็ง เพราะเป็นหน่วยงานที่มีประสิทธิภาพ มีผู้ทรงคุณวุฒิทางวิชาการซึ่งสามารถนำองค์ความรู้ที่สั่งสมมาไปถ่ายทอดประสบการณ์ มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ช่วยแก้ไขปัญหาและช่วยกันพัฒนาระหว่างสถานศึกษากับชุมชน ซึ่ง Boonyasopit (2007) ได้สรุปบทความของอาจารย์ประเวศ วะสี ที่ได้เขียนไว้ในหนังสือ "ยุทธศาสตร์ อบต. จุดเปลี่ยนประเทศไทย" ที่มีข้อเสนอให้มหาวิทยาลัยเข้าร่วมสร้างชุมชนเข้มแข็ง โดยควรจะไปดำเนินการกิจกรรมอย่างน้อย 8 กิจกรรม คือ 1) ไปเรียนรู้ในกระบวนการทำแผนแม่บทชุมชนระดับตำบล เพื่อให้ชุมชนได้เรียนรู้ชุมชน และเติมความรู้ที่ชุมชนไม่มี 2) พัฒนางานวิจัยและเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับความต้องการของชุมชน 3) ทำการวิจัยและพัฒนาร่วมกับชุมชนในเรื่องต่าง ๆ เช่น เรื่องระบบสุขภาพชุมชน การสร้างศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ระบบสื่อสารชุมชน เป็นต้น 4) ทำการวิจัยเพื่อส่งเสริมความเข้มแข็งขององค์กรท้องถิ่น 5) พัฒนาการศึกษานานาชาติที่เหมาะสมกับชีวิตการงานของคนในชุมชน โดยร่วมกับชุมชน 6) ทำการวิจัยเรื่องสิทธิชุมชน 7) ทำการวิจัยนโยบายที่สนับสนุนความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่น และ 8) ส่งเสริมให้มีการทำ "แผนที่ศักยภาพของคน" ของชุมชน

กระบวนการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งโดยมหาวิทยาลัยหลายแห่งจะมีการดำเนินการพัฒนาชุมชนโดยอาศัยการมีส่วนร่วมและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างมหาวิทยาลัยกับชุมชน บนหลักพื้นฐาน 4 ประการ คือ ร่วมคิดร่วมทำแบบพันธมิตรและหุ้นส่วน (Partnership)

เกิดประโยชน์ร่วมกันแก่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย (Mutual benefits) เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน และเกิดผลงานวิชาการ (Knowledge sharing and scholarship) และเกิดผลกระทบต่องานที่ประเมินได้ (Measurable social impact) เพื่อให้มีการพัฒนากำลังคนในมหาวิทยาลัยที่มีอุดมการณ์ความรู้และทักษะในการทำงานวิชาการเพื่อสังคมอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง เกิดการยกระดับงานวิชาการจากผลงานเพื่อสังคม และเกิดการพัฒนากระบวนการรับรองคุณภาพงานวิชาการเพื่อสังคมรวมทั้งสร้างชื่อเสียงและการยอมรับของมหาวิทยาลัยไทยในด้านพันธกิจต่องานในวงการอุดมศึกษานานาชาติ (Srisa-an, 2016, p. 3) โดยมีแนวทางปฏิบัติ ดังนี้ คือ มหาวิทยาลัยรับรู้และยอมรับคุณค่า (Values) วัฒนธรรม (Culture) ความรู้และทักษะ (Knowledge and skills) ของสังคม และทำงานที่เกิดประโยชน์แก่ทั้งสองฝ่ายร่วมกัน มหาวิทยาลัยต้องกำหนดเรื่องพันธกิจสัมพันธ์มหาวิทยาลัยกับสังคมไว้ในระบบกำกับดูแล นโยบายและแผนการดำเนินการ งบประมาณ หลักสูตร รวมถึงวิถีชีวิตในมหาวิทยาลัย ในการทำวิจัยร่วมกันจะต้องร่วมกันพัฒนาโจทย์และวิธีการที่ครอบคลุมทั้งในเชิงวิชาการและประเด็นของสังคม ในส่วนของการบูรณาการกับการเรียนการสอนจะต้องมีการเชื่อมโยงกับเป้าหมายในการเรียนรู้ของนักศึกษา และต้องสอดคล้องกับความต้องการของสังคม มหาวิทยาลัยและสังคมทำงานร่วมกันในการติดตามความร่วมมือ วัดผลกระทบ ประเมินผลลัพธ์ และปรับปรุง/พัฒนากิจกรรมที่ดำเนินการร่วมกัน เป้าหมายสำคัญคือ การเปลี่ยนแปลงสังคมไปในทางที่ดีขึ้น และสร้างความเป็นพลเมืองที่รับผิดชอบต่องาน (Engaged citizens) ซึ่งรวมถึงนักศึกษา บัณฑิต และบุคลากรของมหาวิทยาลัย (Engagement Thailand, n.d.)

การดำเนินกิจกรรมพันธกิจสัมพันธ์มหาวิทยาลัยกับสังคม จะทำให้บุคลากรทางการศึกษาสามารถนำความรู้ประสบการณ์ไปถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนเพื่อให้เกิดการพัฒนาแก่ชุมชนในบริเวณพื้นที่มหาวิทยาลัยตั้งอยู่ และในขณะเดียวกันข้อมูลความรู้จากชุมชนจะช่วยให้มหาวิทยาลัยได้มีพัฒนาการเรียนการสอน งานบริการ

วิชาการ และงานวิจัยชุมชน โดยองค์ความรู้เหล่านั้นจะได้รับการพัฒนาประยุกต์และถูกนำไปใช้ต่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ของสังคมในและนอกพื้นที่ต่อไป ซึ่งสอดคล้องกับที่ Jomprasert (2012) กล่าวว่า มหาวิทยาลัยทุกสถาบันไม่สามารถดำรงอยู่ได้โดยปราศจากความร่วมมือจากชุมชน เพราะความร่วมมือดังกล่าวจะเป็นพลังสำคัญในการจัดการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งความร่วมมือนั้นจะเกิดจากปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกันระหว่างมหาวิทยาลัยกับชุมชนที่มีมาอย่างต่อเนื่อง

นอกจากนั้น หากมหาวิทยาลัยจะดำเนินการให้ได้ผลดีในทางวิชาการจะต้องมีการบูรณาการกันระหว่างศาสตร์ต่าง ๆ และจะต้องผลักดันให้มีการจัดทำหลักสูตรใหม่ และการปรับปรุงหลักสูตรที่มีคุณลักษณะที่จะต้องสามารถเคลื่อนไหวไปตามความต้องการของสังคม และสามารถเชื่อมต่อกับสังคมได้ เพราะศาสตร์ในสาขาวิชาต่าง ๆ มีพลวัตรการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ซึ่งจะทำให้มหาวิทยาลัยสามารถสร้างคุณประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติได้มากขึ้น (Satayanurak, 2017) ดังนั้น เพื่อให้สอดคล้องเป้าหมายของพันธกิจสัมพันธ์มหาวิทยาลัยกับสังคม ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาเพื่อทบทวนบทบาทมหาวิทยาลัย ปัญหาอุปสรรค และแนวทางแก้ไข เพื่อพัฒนาระบบการดำเนินโครงการภายใต้พันธกิจสัมพันธ์มหาวิทยาลัยกับสังคมจึงมีความสำคัญสำหรับเป็นแนวทางให้มหาวิทยาลัยใช้เป็นแนวทางในการบริหารเพื่อให้สามารถเป็นองค์กรหนึ่งที่สามารถเข้าไปมีบทบาทและสามารถดำเนินกิจกรรมเพื่อพันธกิจสัมพันธ์มหาวิทยาลัยกับสังคม เพื่อทำให้เกิดกระบวนการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งและสามารถเป็นชุมชนที่พึ่งตนเองได้ภายใต้สภาพแวดล้อมโลกาภิวัตน์ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว

วัตถุประสงค์

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคของการดำเนินโครงการพันธกิจสัมพันธ์มหาวิทยาลัยกับสังคม และ 2) เพื่อเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาการดำเนินงานของโครงการพันธกิจสัมพันธ์มหาวิทยาลัยกับสังคม

วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

“ชุมชน” ตามความหมายของพันธกิจสัมพันธ์มหาวิทยาลัยกับสังคม คือ ชุมชนภายนอก (External

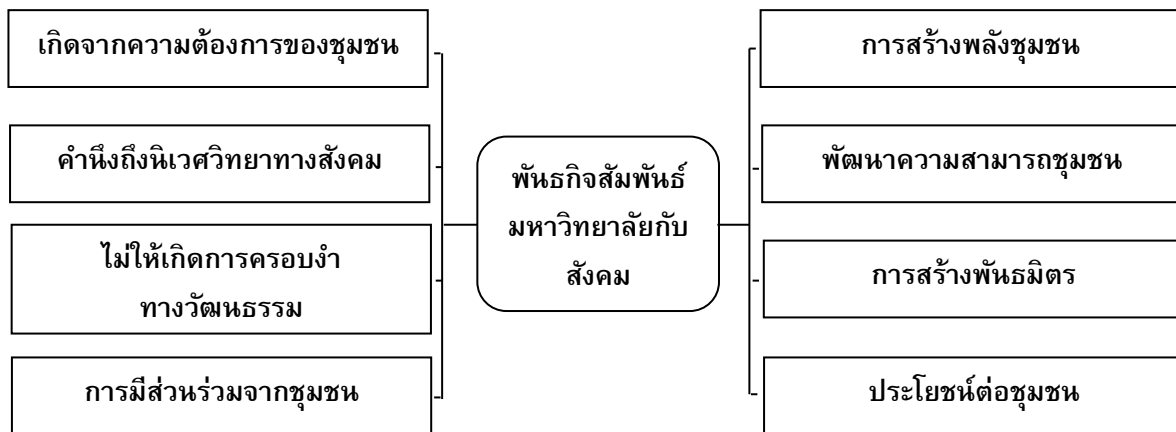
communities) ที่ตั้งอยู่ภายนอกมหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยมีการดำเนินกิจกรรมซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนนั้น ซึ่งรวมไปถึงองค์กรไม่แสวงหาผลกำไรต่าง ๆ กลุ่มของชุมชน หน่วยงานรัฐในทุกระดับ โรงเรียนและสถาบันการศึกษา ผู้อาศัยข้างเคียง บริษัทท้องถิ่นและบริษัทข้ามชาติ และชุมชนส่วนบุคคล ซึ่งการมีส่วนร่วมกับชุมชน คือ การสร้างกิจกรรมที่มีคุณค่าจากมหาวิทยาลัยไปสู่ชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ซึ่งปฏิสัมพันธ์จะเกิดขึ้นได้ผู้บริหารและบุคลากรของมหาวิทยาลัย นิสิต และผู้ที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนจะต้องร่วมมือกัน โดยพันธกิจสัมพันธ์มหาวิทยาลัยกับสังคมจะเกิดกลยุทธ์ขึ้นได้จะต้องมีสิ่งที่พิจารณา คือ จะต้องมีความหลากหลาย มีความเป็นอิสระในการสร้างคุณค่าทางวิชาการ เคารพในความแตกต่าง การแบ่งปันความรับผิดชอบและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เน้นไปที่การพัฒนาท้องถิ่น มีระบบการสนับสนุนให้ความสำคัญกับปฏิสัมพันธ์ระดับปัจเจก ให้ความสำคัญเคารพต่อชุมชน และมหาวิทยาลัยต้องเข้าใจผลกระทบที่เกิดจากการดำเนินโครงการพันธกิจสัมพันธ์มหาวิทยาลัยกับสังคม (University of British Columbia, 2014, p. 5-6)

โดยแนวคิดในการดำเนินโครงการพันธกิจสัมพันธ์มหาวิทยาลัยกับสังคมจะต้องมีการพิจารณาองค์ประกอบในการดำเนินโครงการ 8 ประการ ดังต่อไปนี้

(1) ต้องเกิดจากความต้องการของชุมชน โดยนักวิชาการเป็นผู้นำความรู้ไปสู่ชุมชนและใช้ฐานความรู้จากงานวิจัยเข้าไปจุดประกายความคิดของคนในชุมชน (Fawcett et al., 1995) (2) คำนึงถึงนิเวศวิทยาทางสังคม (Social ecology) กล่าวคือ การดำเนินกิจกรรมใด ๆ ต้องไม่ส่งผลกระทบต่อสังคม รวมไปถึงการสร้างความเสี่ยงต่อความสามารถและพฤติกรรมของคนในชุมชน หรือการเข้าไปแทรกแซงเพื่อทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เช่น วัฒนธรรม สุขภาพ และบรรทัดฐานทางสังคมของคนในชุมชน เป็นต้น (Goodman et al., 1996, p. 34) (3) อิทธิพลทางวัฒนธรรม มีข้อค้นพบจำนวนมากที่อธิบายว่าการเข้าไปดำเนินกิจกรรมในชุมชนของหน่วยงานภายนอกได้ทำให้เกิดการเข้าไปแทรกแซงทางวัฒนธรรม และส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในชุมชนนั้น เช่น ความเชื่อ ความรู้ พฤติกรรม (Braithwaite et al., 1994; Airhihenbuwa, 1995, p. 5) ดังนั้น โครงการพันธกิจสัมพันธ์มหาวิทยาลัยกับสังคมจะต้องพิจารณาการดำเนินโครงการและกิจกรรมของโครงการให้รอบคอบเพื่อไม่ให้

เกิดการครอบงำทางวัฒนธรรม (4) การมีส่วนร่วมจากชุมชน เป็นสิ่งสำคัญในการดำเนินโครงการพันธกิจสัมพันธ์มหาวิทยาลัยกับสังคม เพราะกระบวนการมีส่วนร่วมจากชุมชนทำให้เกิดกระบวนการสร้างสิ่งแวดล้อมในการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงในชุมชน และความร่วมมือจากชุมชน คือหัวใจสำคัญต่อความสำเร็จของโครงการ (Chavis & Wandersman, 1990; Florin & Wandersman, 1990) (5) การสร้างพลังชุมชน (Community empowerment) การสร้างพลังชุมชนต้องมาจาก 3 ระดับ คือ ระดับปัจเจกชน ระดับกลุ่มหรือองค์กรในชุมชน และระดับชุมชน (Rich, et al., 1995; Fawcett, et al., 1995) ซึ่งการสร้างพลังชุมชนจะทำให้เกิดการร่วมมือกันแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน (6) พัฒนาความสามารถชุมชน คือ เข้าไปพัฒนาทักษะชุมชน

ตั้งแต่ระดับปัจเจกชนจนถึงระดับกลุ่มหรือองค์กรในชุมชน และระดับชุมชนให้มีความสามารถและทักษะด้านต่าง ๆ เพิ่มขึ้น (Fawcett et al., 1995) 7) การสร้างพันธมิตรในการดำเนินงานโครงการพันธกิจสัมพันธ์มหาวิทยาลัยกับสังคมจะต้องอาศัยความร่วมมือจากองค์กรหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องจำนวนมาก ซึ่งการมีพันธมิตรในการดำเนินโครงการจะทำให้โครงการประสบความสำเร็จได้เป็นอย่างดี (Florin et al., 1993, p. 417; Butterfoss et al., 1993) และ 8) ประโยชน์ต่อชุมชน ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญอีกประเด็นหนึ่งที่ต้องวิเคราะห์ว่าโครงการที่ไปดำเนินกิจกรรมนั้นเกิดประโยชน์อะไรบ้างต่อชุมชน (Butterfoss et al., 1993; Wandersman et al., 1987, p. 538)

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดพันธกิจสัมพันธ์มหาวิทยาลัยกับสังคม

วิธีการศึกษา

ขอบเขตการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้ แบ่งเป็น 2 ส่วน คือ 1) การศึกษาโครงการพันธกิจสัมพันธ์มหาวิทยาลัยกับสังคมที่รับทุนจากมหาวิทยาลัยของรัฐแห่งหนึ่ง ที่ดำเนินงานในปีงบประมาณ พ.ศ. 2558 จำนวน 12 โครงการ ซึ่งดำเนินการศึกษาวิจัยในช่วงเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2559 ถึง เดือนตุลาคม พ.ศ. 2559 และ 2) การเข้าร่วมกิจกรรมที่จัดโดย มูลนิธิมั่นพัฒนา และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ในเวทีเสวนาเชิงปฏิบัติการ TSDF - TRF Sustainability Forum ครั้งที่ 2 ปี 2559 ภายใต้หัวข้อ “พื้นที่ชนบทไทย: โอกาสและความท้าทายของนักวิจัยรุ่นใหม่” ระหว่างวันที่ 11 – 13 พฤศจิกายน

พ.ศ. 2559 โดยมีอาจารย์และนักวิจัยจากมหาวิทยาลัยต่าง ๆ เข้าร่วมสัมมนาและแลกเปลี่ยนเรียนรู้จำนวนประมาณ 50 คน

วิธีการศึกษา

สำหรับการเก็บข้อมูลโครงการพันธกิจสัมพันธ์มหาวิทยาลัยกับสังคม มีดังต่อไปนี้

1) ใช้วิธีการศึกษาภาคสนาม (Fieldwork survey) ด้วยการสำรวจพื้นที่ที่มีการดำเนินโครงการรวม 12 โครงการ ในพื้นที่ 3 ตำบล ด้วยการสังเกต (Observation) การใช้แบบสอบถามแบบปลายเปิด (Open-ended form) และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth interview) ผู้นำชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และประชากรในชุมชนที่มีโครงการพันธกิจสัมพันธ์มหาวิทยาลัยกับสังคม

ไปดำเนินกิจกรรมในพื้นที่ จำนวน 20 ท่าน และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth interview) หัวหน้าโครงการพันธกิจสัมพันธ์มหาวิทยาลัยกับสังคม จำนวน 12 ท่าน ที่ได้ไปดำเนินกิจกรรมและโครงการในพื้นที่เป้าหมาย โดยแนวทางการศึกษาอยู่บนหลักพื้นฐาน 4 ประการ คือ 1) มีการช่วยกันคิด ช่วยกันทำ ด้วยกัน ระหว่างมหาวิทยาลัยกับองค์กรต่าง ๆ ในสังคม หรือไม่ 2) มีผลที่เกิดจากการร่วมทำและการเกิดประโยชน์ร่วมกันอย่างไร 3) มีการใช้ความรู้และเกิดการเรียนรู้ร่วมกันอย่างไร และ 4) เกิดผลกระทบต่องานที่ประเมินได้อย่างไรบ้าง

2) ผู้วิจัยเข้าไปมีส่วนร่วมกับกิจกรรมซึ่งจัดโดยมูลนิธิมั่นพัฒนา และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เป็นระยะเวลา 3 วัน 2 คืน โดยเป็นกิจกรรมที่มีการอบรม และให้นักวิจัยได้เข้าไปศึกษาชุมชน จำนวน 2 วัน และนำมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อหาประเด็นเพื่อการวิจัยชุมชนและการพัฒนาชุมชน โดยการเข้าไปมีส่วนร่วมนี้ ทำให้ผู้วิจัยเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ กับ อาจารย์มหาวิทยาลัยต่าง ๆ และได้ศึกษาปัญหาและอุปสรรคจากนักวิจัยที่มีพื้นฐานหลากหลายสาขาทางวิชาการได้มาร่วมกันเพื่อศึกษาโจทย์วิจัยหรือประเด็นที่จะดำเนินโครงการวิจัยชุมชน หรือทำงานด้านมหาวิทยาลัยกับสังคมจากมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ทั่วประเทศ จำนวน 50 ท่าน

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้มีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Data triangulation) ด้วยการตรวจสอบสามเส้าด้านผู้วิจัย (Investigator triangulation) ด้วยการนำข้อมูลที่ผู้วิจัยแต่ละคนที่ได้ไปเก็บข้อมูลมาเปรียบเทียบกับมีข้อมูลแตกต่างกันอย่างไร และใช้การวิเคราะห์บริบทของเนื้อหา (Content analysis) ด้วยการให้ความหมายจากปรากฏการณ์ที่ค้นพบและให้ความสำคัญกับเนื้อหาที่สำคัญที่สุดจากประเด็นต่าง ๆ และการวิเคราะห์เชิงบรรยาย (Descriptive analysis) ที่ได้จากการสังเกต สัมภาษณ์และจดบันทึก และเปิดโอกาสให้ผู้ร่วมศึกษาได้ตรวจสอบความถูกต้องของการวิเคราะห์ข้อมูล

ผลการศึกษาและอภิปรายผลการศึกษา

สำหรับผลการศึกษาและการอภิปรายผลการศึกษา แบ่งออกเป็น 2 หัวข้อ คือ 1) ปัญหาและอุปสรรคของการดำเนินโครงการพันธกิจสัมพันธ์

มหาวิทยาลัยกับสังคม และ 2) แนวทางในการพัฒนาการดำเนินงานของโครงการพันธกิจสัมพันธ์มหาวิทยาลัยกับสังคม ดังนี้

1. ปัญหาและอุปสรรคของการดำเนินโครงการพันธกิจสัมพันธ์มหาวิทยาลัยกับสังคม

จากการศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินโครงการ สามารถแบ่งปัญหาและอุปสรรคออกได้เป็น 2 ประเด็น ดังนี้

1.1. พฤติกรรมส่วนบุคคลของนักวิจัย

ปัญหาสำคัญ คือ พฤติกรรมส่วนบุคคลของนักวิจัยที่มักจะมองว่าประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสาขาวิชาตนเองสำคัญกว่าสาขาวิชาอื่น ๆ จึงให้ความสำคัญกับเรื่องตนเองเป็นหลัก นักวิจัยจำนวนมากมีทัศนคติการมองโจทย์วิจัยที่ขาดการบูรณาการกับแขนง (ศาสตร์) วิชาอื่น ๆ และมักจะมองว่าประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสาขาวิชาตนเองสำคัญกว่าสาขาวิชาอื่น ๆ ทำให้ขาดมุมมองมิติการพัฒนาแบบองค์รวมและต้องใช้ศาสตร์หลาย ๆ แขนงในการช่วยแก้ไขปัญหา และทำให้ขาดการลำดับความสำคัญของประเด็นปัญหาและสิ่งที่ต้องดำเนินการก่อนหรือหลัง เป็นต้น ทำให้ “ขาดการบูรณาการระหว่างคณะวิชา หรือผู้เชี่ยวชาญในแต่ละสาขา” ดังเช่น คำกล่าวของนักวิจัยชุมชนท่านหนึ่งที่กล่าวในงานสัมมนาไว้ว่า

“การท่องเทียวอยู่บนจุดสูงสุดของ
ห้วงโซ่อุปทานในการพัฒนา ดังนั้น
ถ้าจะพัฒนาชุมชนต้องเริ่มจากการ
พัฒนาการท่องเทียว”
(พฤศจิกายน พ.ศ. 2559)

จากคำกล่าวข้างต้น จะพบว่านักวิจัยที่กล่าวเช่นนั้นจะให้ความสำคัญกับสาขาวิชาที่ตนเองชำนาญมากกว่าที่จะให้ความสำคัญกับสาขาอื่น ๆ เพื่อนำมาใช้วิเคราะห์ในการแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาแบบองค์รวม นอกจากนั้น จากการที่โครงการแต่ละโครงการขาดการบูรณาการระหว่างโครงการ และผู้เชี่ยวชาญจากสาขาวิชาต่าง ๆ (ถึงแม้ว่าจะดำเนินโครงการในพื้นที่เดียวกัน) จนอาจกล่าวได้ว่า เป็นลักษณะ “ต่างโครงการ (ต่างคน) ก็ต่างทำงาน” ไม่ได้มีการประสานงานร่วมกัน นอกจากนั้นยังมีประเด็นที่น่าสนใจ คือ ในบางโครงการไม่ได้เป็น

โครงการที่เข้าไปพัฒนาชุมชน แต่เป็นโครงการเข้าไปศึกษาชุมชน (วิจัย) ในประเด็นที่มีนักวิจัย (นักวิชาการ) ท่านอื่น ๆ ได้ดำเนินการศึกษาหรือดำเนินกิจกรรมที่คล้ายคลึงกัน ทำให้มีประเด็นที่น่าคิดว่า “ในพื้นที่ดังกล่าว มีผู้ไปดำเนินกิจกรรมหรือศึกษาวิจัยเรื่องใกล้เคียงกันก่อนหน้านี้แล้วหลายปี และยังคงดำเนินกิจกรรมอยู่ เหตุใดโครงการดังกล่าวจึงได้รับอนุมัติให้ดำเนินโครงการ” อย่างไรก็ตาม ถึงแม้โครงการที่ไปดำเนินการอาจจะซ้ำซ้อนกับโครงการของหน่วยงานอื่น ๆ แต่ก็มีประโยชน์ในประเด็นที่มีการนำนิสิตไปมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม เช่น ช่วยเก็บข้อมูลวิจัย ซึ่งได้สร้างประสบการณ์ให้แก่ นิสิตเป็นอย่างดี

ประเด็นสุดท้ายที่สำคัญ คือ บางโครงการที่ไปดำเนินโครงการในชุมชน มีผู้ดำเนินโครงการหรือหัวหน้าโครงการที่ได้ดำเนินโครงการในพื้นที่ดังกล่าวมาอย่างยาวนาน โดยเฉพาะการใช้พื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่ศึกษาวิจัยในโครงการวิจัยต่าง ๆ ซึ่งจากการสัมภาษณ์ชุมชน มีคำกล่าวที่น่าสนใจว่า

“อาจารย์ท่านนี้มาทำโครงการวิจัย
ในพื้นที่มานาน แต่ชุมชนไม่เห็นจะ
ได้อะไรจากงานที่อาจารย์มา
ดำเนินโครงการ”
(ตุลาคม พ.ศ. 2559)

ซึ่งประเด็นนี้มหาวิทยาลัยควรจะต้องพิจารณาอย่างรอบคอบเพื่อไม่ให้ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ในอนาคตระหว่างมหาวิทยาลัยกับชุมชน

1.2. การบริหารจัดการโครงการพันธกิจสัมพันธ์มหาวิทยาลัยกับสังคม

การบริหารจัดการโครงการพันธกิจสัมพันธ์มหาวิทยาลัยกับสังคมเป็นสิ่งที่ต้องให้ความสนใจและทุ่มเทเวลามาก อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาพบว่า ถ้าผู้บริหารมหาวิทยาลัยไม่ได้กำหนดบทบาทอย่างชัดเจนของคณะทำงานและกำหนดให้มีผู้รับผิดชอบที่ชัดเจนการบริหารจัดการก็จะเป็นเพียงภารกิจรอง (ไม่ใช่ภารกิจหลัก) หรือเมื่อมีโครงสร้างการบริหารชัดเจน มีผู้รับผิดชอบมีเจ้าหน้าที่สนับสนุน แต่ผู้รับผิดชอบตามโครงสร้างและเจ้าหน้าที่ต่างก็มีหน้าที่และภารกิจต่าง ๆ จำนวนมาก ก็จะ

ทำให้การขับเคลื่อนโครงการพันธกิจสัมพันธ์มหาวิทยาลัยกับสังคมไม่ประสบความสำเร็จมากนัก

จากการศึกษา พบว่า ปัญหาสำคัญเป็นประเด็นเรื่องการเบิกจ่ายงบประมาณซึ่งส่งผลกระทบต่อการทำงานโครงการในทุกโครงการ เช่น การเบิกจ่ายงบประมาณล่าช้าและไม่เหมาะสมกับกิจกรรมของโครงการ ตัวอย่างเช่น บางโครงการสนับสนุนค่าปุ๋ยเพื่อปรับปรุงดินและบำรุงต้นไม้แก่ชาวบ้าน แต่เมื่อถึงระยะเวลา (ช่วงเวลา) ที่ต้องใส่ปุ๋ยแต่โครงการก็ไม่สามารถเบิกจ่ายงบประมาณได้ทำให้กิจกรรมดังกล่าวได้รับผลกระทบเพราะพืชผลทางการเกษตรมีฤดูกาลหรือช่วงเวลาในการดำเนินกิจกรรมของมันตามสภาพดินฟ้าอากาศและฤดูกาล เป็นต้น นอกจากนั้นมหาวิทยาลัยขาดการกำกับดูแลและให้ความสำคัญในการทำงานกับชุมชน ในบางพื้นที่การอนุมัติโครงการเป็นลักษณะให้เป็นโครงการเดี่ยวมากกว่าที่จะให้เป็นชุดโครงการ ทำให้การขาดการบูรณาการระหว่างหน่วยงาน (คณะวิชา) เพราะเมื่อได้อนุมัติโครงการและลงไปทำงานในพื้นที่ก็มักเป็นลักษณะ “ต่างคนต่างทำ ต่างคนต่างไป” ทำให้ผู้ที่ดำเนินโครงการในพื้นที่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับโครงการอื่น ๆ (โครงการเดี่ยว) ที่อยู่ในพื้นที่เดียวกัน เช่น งานบางอย่างเมื่อมีโครงการไปทำงานแล้วพบว่ามีปัญหาอุปสรรคที่ต้องใช้ความรู้และความเชี่ยวชาญจากนักวิชาการจากอีกคณะวิชาหนึ่ง แต่โครงการดังกล่าวก็แก้ไขปัญหาด้วยตนเอง (ใช้ความรู้ตนเอง) ทำให้การแก้ไขปัญหาไม่ตรงจุด และเป็นการแก้ไขปัญหาที่ไม่ได้สร้างความยั่งยืนให้แก่ชุมชน ซึ่งอาจจะวิเคราะห์ได้ว่า แต่ละโครงการไม่ได้มีงบประมาณ (ตั้งงบประมาณ) เพื่อบูรณาการหรือเชิญผู้เชี่ยวชาญมาช่วยแก้ไขปัญหา และไม่สามารถของงบประมาณเพิ่มในการทำงานได้ หรือด้วยระยะเวลาของโครงการที่มีจำกัด จึงมุ่งสร้างผลสำเร็จของโครงการในบริบทสาขา (ศาสตร์) ของตนเอง โดยเก็บปัญหานั้นไว้ทีหลังหรือให้เป็นเรื่องในอนาคต

2. แนวทางในการพัฒนาการดำเนินงานของโครงการพันธกิจสัมพันธ์มหาวิทยาลัยกับสังคม

2.1. แนวทางการพัฒนานักวิจัยชุมชน

จากการศึกษาที่พบว่า “พฤติกรรมนักวิจัยชุมชน คือ ส่วนหนึ่งของปัญหา” โดยเฉพาะนักวิชาการที่ขาดประสบการณ์ในการทำวิจัย หรือนักวิชาการที่เพิ่งจบ

การศึกษามาได้ไม่นาน หรือนักวิชาการที่ขาดการปฏิสัมพันธ์กับชุมชนที่มากเพียงพอ จะขาดมิติของการพัฒนาแบบบูรณาการกับแขนงวิชาอื่น ๆ ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่ต้องพัฒนานักวิจัยชุมชนเพื่อให้มีประสบการณ์ระดับหนึ่งก่อน การพัฒนานักวิจัยชุมชน จะต้องเริ่มต้นจากการพัฒนาให้นักวิจัยมีความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์ และประสบความสำเร็จทางวิชาชีพในระดับหนึ่งก่อน เมื่อมีประสบการณ์ ความรู้ทางวิชาชีพมากพอก็จะสามารถนำความรู้นั้นไปช่วยเหลือสังคมได้ ดังนั้น นักวิจัยที่เข้าไปศึกษาชุมชนหรือเข้ามาทำงานโครงการพันธกิจสัมพันธ์มหาวิทยาลัยกับสังคมจะต้องหาจุดสมดุลของตนเองให้ได้ เพราะในระบบของมหาวิทยาลัยยุคปัจจุบันบุคลากร (อาจารย์) จะต้องพัฒนาตนเองเป็นอย่างมาก และมีข้อกำหนดของตำแหน่งทางวิชาการและการทำงานวิจัย

ดังนั้น ผู้เขียนขอเสนอแนวคิดของศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ เกษม วัฒนชัย ที่กล่าวไว้ในการบรรยายพิเศษ "นักวิจัย: บทบาทและความท้าทายต่อการพัฒนาชนบทไทยให้เกิดความยั่งยืน" ในเวทีเสวนาเชิงปฏิบัติการ TSDF-TRF Sustainability Forum 2/2559 โดยสามารถสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

นักวิจัยจะต้องเข้าใจก่อนว่า “ทำวิจัยไปเพื่ออะไร” ซึ่งการเข้าใจวัตถุประสงค์ว่าตัวเราเองจะทำวิจัยไปเพื่ออะไร เปรียบเสมือนเป้าหมายที่นักวิจัยจะต้องปฏิบัติเพื่อให้บรรลุเป้าหมายนั้น โดยเป้าหมายสามารถแบ่งเป็น 3 ขั้นตอน ก่อนที่นักวิจัยจะเข้าไปช่วยพัฒนาชุมชน คือ 1) เป้าหมายส่วนตัว ซึ่งประกอบไปด้วย การขอตำแหน่งวิชาการ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ รองศาสตราจารย์ และศาสตราจารย์ การนำเสนอผลงานวิจัยผ่านวารสารหรืองานประชุมวิชาการ และนักวิจัยจะต้องคำนึงว่า งานวิจัยที่จะเกิดประโยชน์อื่น ๆ อีกหรือไม่ 2) เมื่อนักวิจัยทำวิจัยแล้วได้ประโยชน์ส่วนตัวแล้ว นักวิจัยต้องหาคำตอบว่า “งานวิจัยที่ทำงานมานั้น จะเกิดประโยชน์หรือช่วยเหลือชาวบ้าน (ชุมชน) ได้อย่างไร” และ 3) เมื่อนักวิจัยสามารถตอบสนองเป้าหมายส่วนตัว และได้เล็งเห็นว่าจะนำงานวิจัยมาช่วยเหลือชาวบ้านได้อย่างไร นักวิจัยก็จะเริ่มสามารถใช้เวลาและความรู้ที่สั่งสมมาในการเข้าไปช่วยเหลือชุมชน ช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชน และให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ในท้ายที่สุด

นอกจากนั้น การวิจัยชุมชน นักวิจัยจะต้องรู้จักชุมชน มีความอดทน เปิดใจกว้าง ลองใช้ชีวิตในชุมชน และ

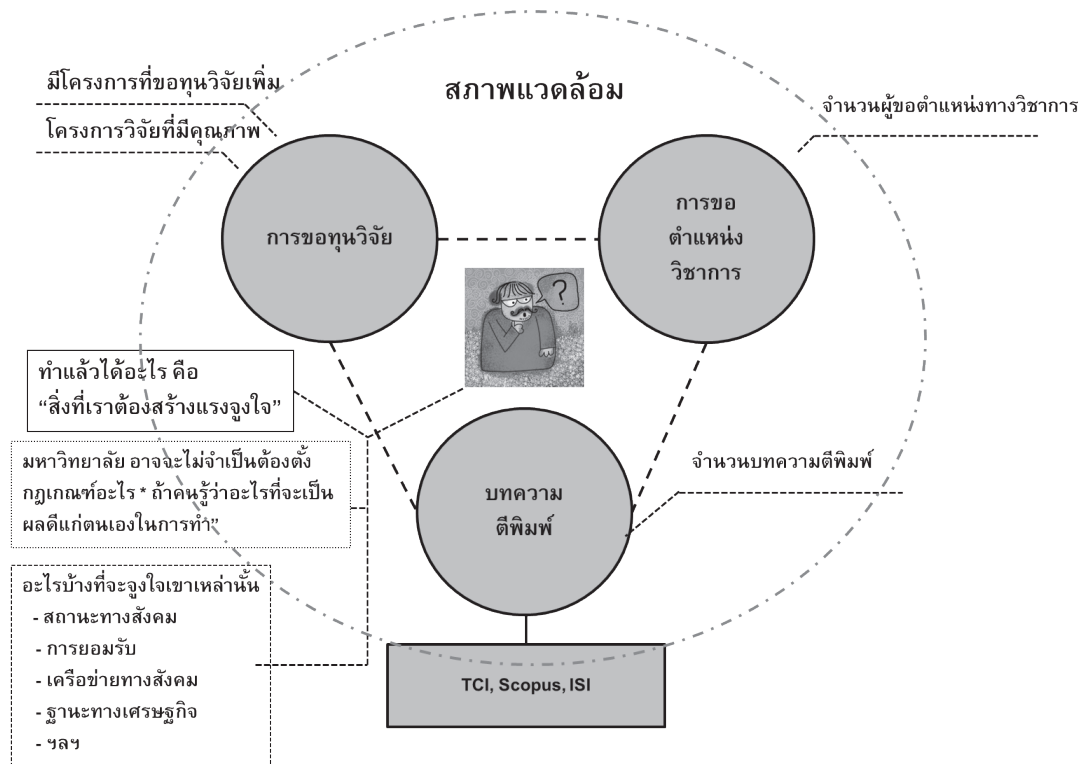
ต้องสอนให้ชาวบ้านทำวิจัยแบบง่าย ๆ ได้ และต้องยกระดับความสามารถทางวิชาการแก่ชาวบ้านและชุมชนได้ และพัฒนาให้ชุมชนสามารถเป็นผู้วิจัยตนเองเพื่อแก้ไขปัญหาตนเองเพื่อที่ชุมชนเหล่านั้นจะได้พัฒนาตนเองเป็นชุมชนเข้มแข็งและจะได้ไม่ต้องพึ่งพิงนักวิชาการหรือนักพัฒนาจากภายนอกชุมชนตลอดไป จากที่สรุปการบรรยายข้างต้น และจากลักษณะทิศทางของมหาวิทยาลัยไทยที่มุ่งเน้นการเป็นมหาวิทยาลัยวิจัย การพัฒนาบุคลากรให้เป็นอาจารย์ นักวิจัย และนักวิชาการชุมชน จึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างมาก เพราะก่อนที่มหาวิทยาลัยจะเข้าไปช่วยเหลือหรือพัฒนาชุมชนได้ บุคลากรของตนเอง (มหาวิทยาลัย) จะต้องมีความพร้อมในทุก ๆ ด้านเสียก่อน ผู้เขียนจึงสรุปออกมาเป็นตัวแบบดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การตอบสนองเป้าหมายส่วนตัว

เป้าหมายส่วนตัว ซึ่งประกอบไปด้วย 1) การขอตำแหน่งวิชาการ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ รองศาสตราจารย์ และ ศาสตราจารย์ 2) การนำเสนอผลงานวิจัยผ่านวารสารหรืองานประชุมวิชาการ และ 3) นักวิจัยจะต้องคำนึงว่างานวิจัยที่จะเกิดประโยชน์อื่น ๆ อีกหรือไม่ ซึ่งนักวิจัยจะต้องมีการสร้างแรงจูงใจ เพื่อให้อาจารย์พัฒนาตนเองโดยในขั้นนี้ใช้แนวคิดที่ว่า “เมื่อทำงานแล้วจะมีอะไรเป็นผลสำเร็จหรือเป้าหมาย” ปัจจัยใดบ้างที่จะเป็นตัวกระตุ้นให้เขาเหล่านั้นพัฒนาตนเอง โดยมหาวิทยาลัยไม่จำเป็นต้องตั้งกฎเกณฑ์หรือระเบียบที่บีบบังคับเพื่อเอาผลงานมากเกินไป (บางมหาวิทยาลัยเน้นผลงานที่เป็นบทความตีพิมพ์ในวารสารวิชาการระดับนานาชาติที่อยู่ในฐาน ISI, Scopus มาก จนต้องการแค่จำนวนผลงานตีพิมพ์เพื่อนำไปจัดอันดับมหาวิทยาลัยวิจัยแห่งชาติหรือจัดอันดับมหาวิทยาลัยโลก (World university rankings) แต่ไม่ได้คำนึงว่า ผลงานที่มีออกมาแล้วนั้นเกิดประโยชน์ต่อสังคมอย่างไร) ดังนั้น การพัฒนานักวิจัย งานวิจัย และผลงานตีพิมพ์ จะต้องเป็นการบูรณาการอยู่ 3 ส่วน คือ 1) สร้างแรงจูงใจ เช่น ตำแหน่งทางวิชาการ 2) การขอทุนวิจัย เพราะถ้านักวิจัยมีโครงการวิจัย ก็จะสามารถเขียนบทความเพื่อตีพิมพ์ และนำบทความไปขอตำแหน่งวิชาการได้ และ 3) ผลงานจำนวนบทความตีพิมพ์ในวารสารทางวิชาการที่อยู่ในฐานข้อมูล เช่น Thailand Citation Index (TCI), Clarivate Analytics (Web of Science; ISI) และ Scopus เป็นต้น ซึ่งทั้งสามส่วนนี้ มหาวิทยาลัยจะต้องสร้างสภาพแวดล้อม

ตั้งแต่ระดับเล็กสุด คือ ภาควิชา/สาขาวิชา คณะวิชา จนกระทั่งระบบสนับสนุนของมหาวิทยาลัย เพราะในบางกรณีศึกษาพบว่า สภาพแวดล้อมระดับมหาวิทยาลัยดีมาก มีการอำนวยความสะดวก หรือเอื้ออำนวย แต่อุปสรรคสำคัญ คือ สภาพแวดล้อมในระดับหน่วยงานย่อย เช่น ภาควิชา สาขาวิชา หรือคณะวิชา เป็นต้น ในการศึกษา

ของ Putwattana (2002) อธิบายว่า มหาวิทยาลัยต้องสร้างระบบจูงใจเพื่อส่งเสริมค่านิยมและทัศนคติในการทำวิจัย เพราะงานวิจัยเป็นการกระตุ้นให้อาจารย์เกิดความภาคภูมิใจในการเป็นผู้สร้างผลงานวิจัยที่มีคุณค่า ตอบสนองความต้องการของสังคม

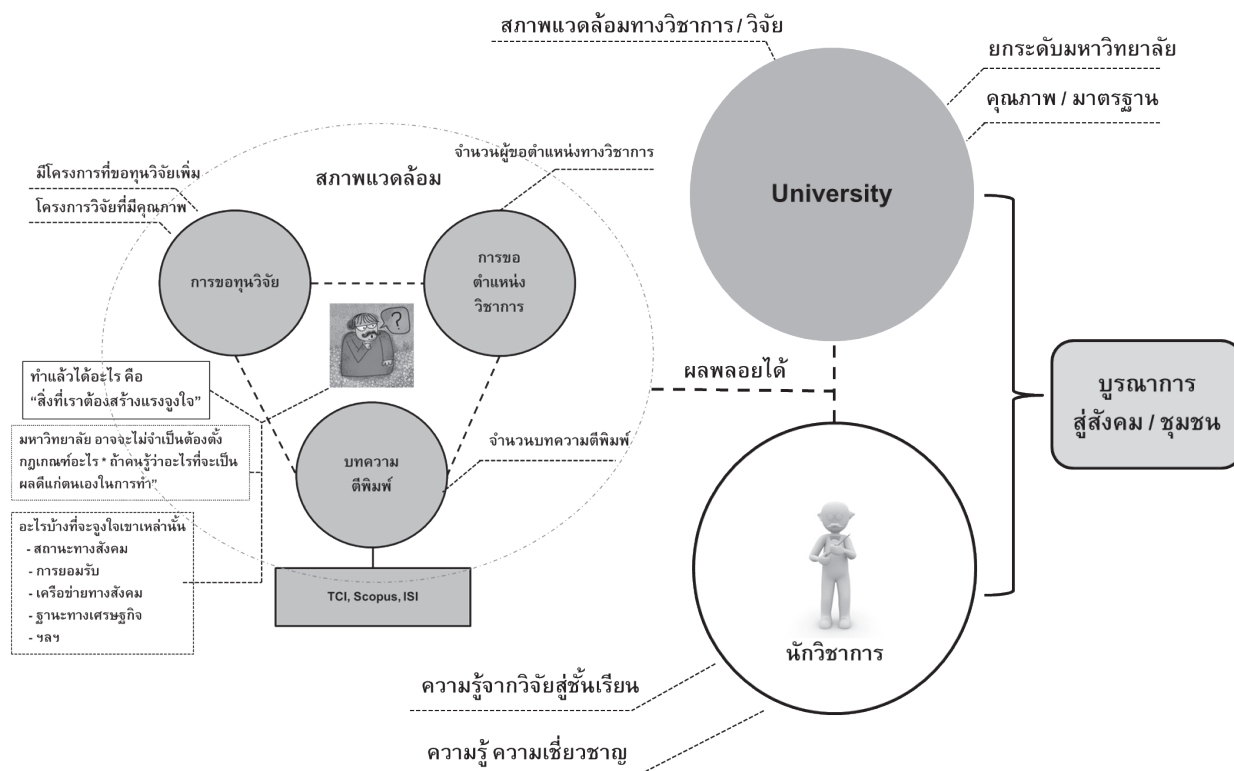

ภาพที่ 2 การตอบสนองเป้าหมายส่วนตัว

ขั้นที่ 2 การพัฒนางานวิจัยเพื่อนำไปใช้ประโยชน์

เมื่อมีอาจารย์ในคณะวิชาต่าง ๆ ในมหาวิทยาลัยที่ทำวิจัยเพิ่มมากขึ้นและมีตำแหน่งทางวิชาการเพิ่มขึ้น จะทำให้มหาวิทยาลัยมีสภาพแวดล้อมทางวิชาการที่พัฒนาเพิ่มมากขึ้น และสภาพแวดล้อมดังกล่าวจะเป็นปัจจัยหนึ่งที่เป็นแรงกระตุ้นให้เกิดแรงจูงใจในการทำงานต่าง ๆ เพราะมีต้นแบบที่ปฏิบัติให้เห็นเชิงประจักษ์ และต้นแบบผู้มีตำแหน่งทางวิชาการก็จะสามารถให้คำแนะนำอาจารย์/นักวิจัยท่านอื่น ๆ ได้ ทั้งในด้านของการทำงานวิจัยและการขอตำแหน่งวิชาการ ซึ่งก็จะทำให้เกิดการ

พัฒนาการเรียนการสอน เพราะอาจารย์ก็จะสามารถนำความรู้ที่ได้จากงานวิจัยมาบูรณาการสู่ชั้นเรียน สร้างการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างอาจารย์กับอาจารย์ และอาจารย์กับนิสิต ทำให้อาจารย์/นักวิชาการมีความชำนาญในศาสตร์ของตนเองเพิ่มมากขึ้น และพัฒนาไปสู่ประโยชน์ต่าง ๆ ที่ได้จากงานวิจัย เช่น ผลงานที่เกิดจากงานวิจัย เช่น บทความวิชาการตีพิมพ์จะเป็นประโยชน์ต่อมหาวิทยาลัยในเรื่องการเป็นแหล่งสะสมองค์ความรู้ชื่อเสียงมหาวิทยาลัย และ/หรือช่วยยกระดับมหาวิทยาลัยให้มีมาตรฐานทางวิชาการ และมีอันดับ (University ranking) ที่ดีขึ้นเมื่อเทียบกับมหาวิทยาลัยอื่น ๆ เป็นต้น

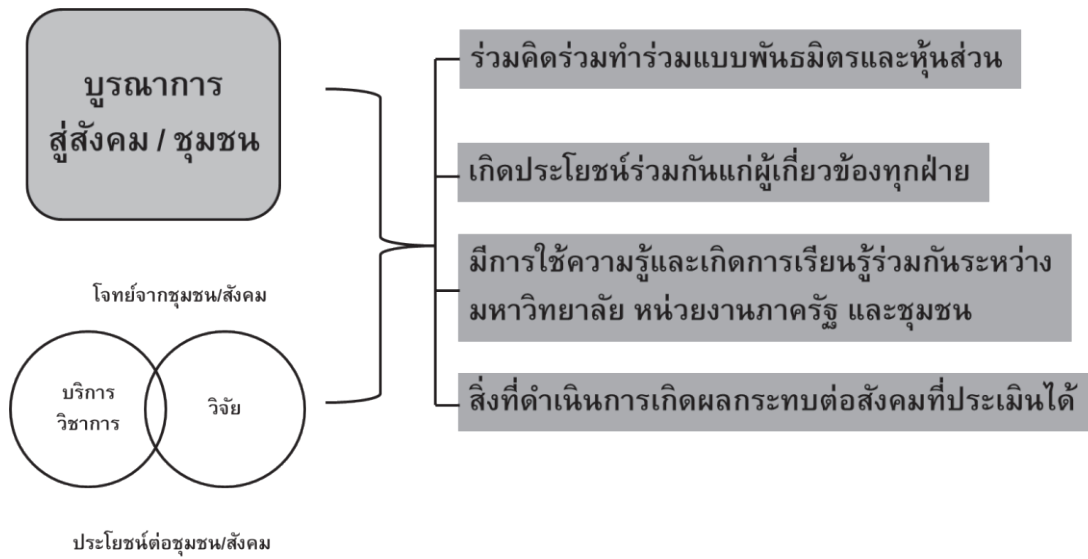

ภาพที่ 3 การพัฒนางานวิจัยเพื่อนำไปใช้ประโยชน์

ขั้นที่ 3 การบูรณาการความรู้สู่สังคม

การบูรณาการความรู้สู่สังคม คือ เมื่อนักวิชาการ ได้สั่งสมความรู้ ทำวิจัย มีประสบการณ์มากเพียงพอ และสามารถตอบสนองความต้องการส่วนตนได้ระดับหนึ่งแล้ว (ตำแหน่งวิชาการ ชี้อเสียง เป็นต้น) ก็ควรที่จะนำความรู้ และประสบการณ์ไปช่วยพัฒนาชุมชน สังคม ให้เกิดการ พัฒนาและเจริญเติบโตไปสู่การเป็นชุมชนที่เข้มแข็งต่อไป โดยมหาวิทยาลัยต้องสนับสนุนให้นักวิชาการทำงานการ พัฒนาร่วมกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายทั้งในส่วนของ ชุมชนเอง (การพัฒนาต้องมาจากความต้องการของชุมชน) หน่วยงานภาครัฐต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมไปถึงองค์กร ภาคเอกชนต่าง ๆ ที่ขับเคลื่อนงานพัฒนาอยู่ในพื้นที่ และที่สำคัญ คือ ผู้ดำเนินโครงการและมหาวิทยาลัยจะต้องมี

การบูรณาการการเรียนการสอนด้วยการใช้พื้นที่ชุมชนเป็น พื้นที่เรียนรู้ และดำเนินกิจกรรมเพื่อการพัฒนาองค์ความรู้ และประสบการณ์ให้แก่บัณฑิต ซึ่งสอดคล้องกับที่ Kraichan, Chumnanboriluk and Kraichan (2015) อธิบายว่า การบูรณาการวิจัยกับการเรียนการสอนที่เน้นชุมชนเป็นฐานการเรียน รู้ ช่วยให้ผู้เรียน (นิสิต/นักศึกษา) เข้าใจ กระบวนการวิจัยมากขึ้น และสามารถเชื่อมโยงงานวิจัยให้ ช่วยแก้ไขปัญหาในชุมชนได้เป็นอย่างดี นอกจากนั้น ยัง ช่วยให้ประชาชนมีความรู้ ความเข้าใจ ถึงการปรับเปลี่ยน ตนเองตามพื้นฐานทางด้านครอบครัว เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม โดยอาศัยจากกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตามสภาพปัญหาในชุมชน

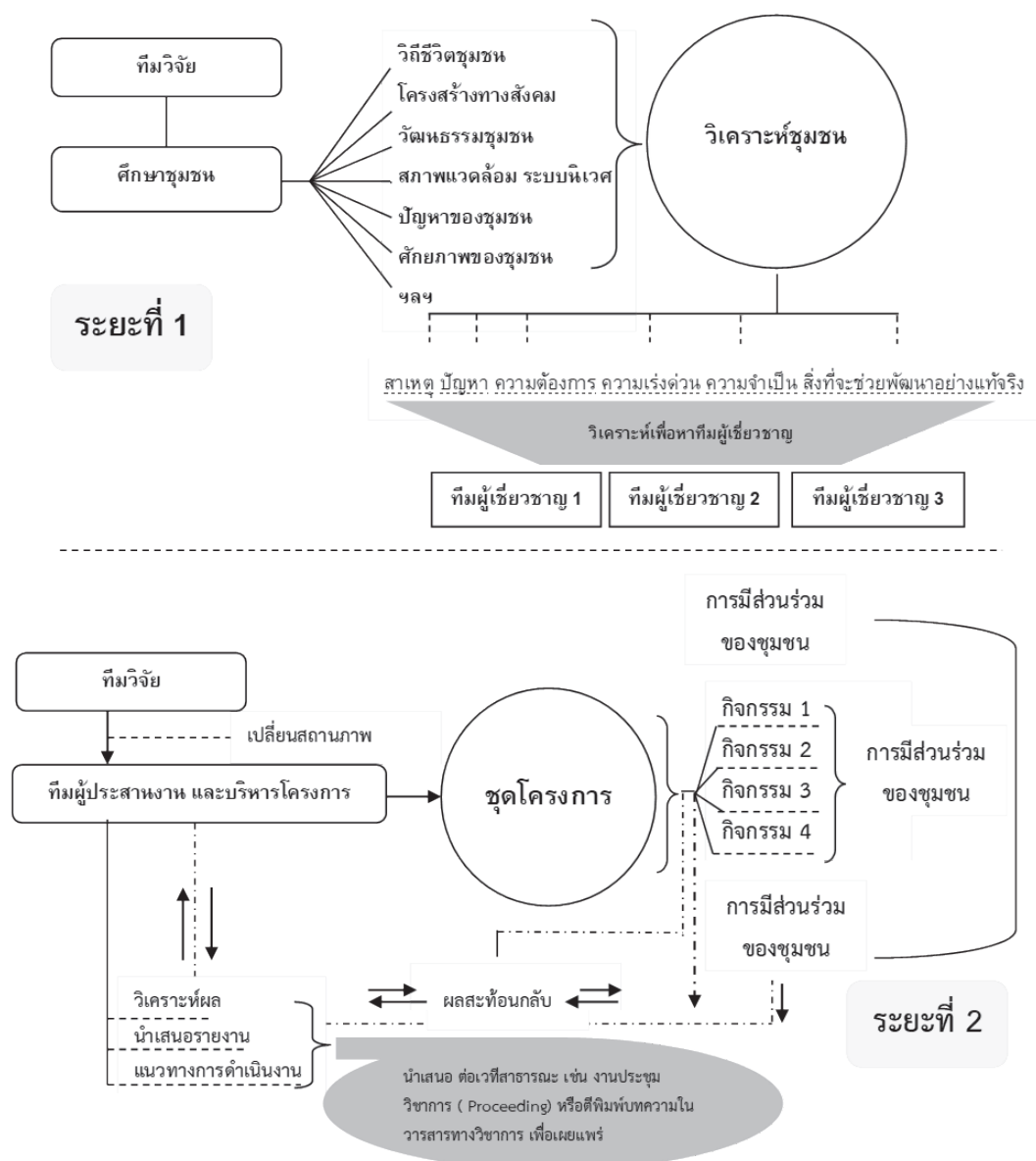
ภาพที่ 4 การบูรณาการความรู้สู่สังคม

2.2 แนวทางในการพัฒนาการให้ทุนในการดำเนินโครงการพันธกิจสัมพันธ์มหาวิทยาลัยกับสังคม

ในการดำเนินโครงการพันธกิจสัมพันธ์มหาวิทยาลัยกับสังคม มหาวิทยาลัยจะต้องมีการทบทวนกิจกรรมต่าง ๆ ของหน่วยงานภาครัฐที่มีการปฏิบัติการอยู่ในพื้นที่ โดยสิ่งสำคัญ คือ มหาวิทยาลัยจะต้องมีการศึกษาอย่างเจาะลึกให้เข้าไปถึงสิ่งที่อยู่เบื้องลึกเบื้องหลังกิจกรรมต่าง ๆ หรือวิเคราะห์ให้เห็นปัญหาที่ซ่อนอยู่ ดูกระบวนการเชิงซ้อน รวมไปถึงนโยบายรัฐที่เกี่ยวข้องเพื่อให้เข้าใจปัญหาและผลกระทบของการพัฒนาชุมชนหรือชนบทอย่างแท้จริง นอกจากนั้น จะต้องมีการศึกษาเพื่อประเมินความเข้มแข็งของชุมชน เช่น ความสัมพันธ์เชิงอำนาจหรือความสัมพันธ์ในชุมชน มันมีระบบการทำงานอย่างไร เพราะเรื่องราวต่าง ๆ ในชุมชน คือ สิ่งที่นักวิจัยชุมชนต้องเรียนรู้อย่างแท้จริง

2.2.1. แนวทางสำหรับโครงการที่เสนอใหม่

มหาวิทยาลัยต้องเริ่มต้นจากการศึกษาชุมชนและพื้นที่เป้าหมายก่อนที่จะกำหนดโจทย์วิจัยหรือโครงการในพื้นที่ หรือจะต้องมีข้อมูลที่ได้จากการศึกษามาก่อนหน้าที่จะเลือกพื้นที่เป้าหมายว่าในพื้นที่ดังกล่าวมีความต้องการในการพัฒนา และปัญหาอะไรที่ต้องแก้ไข จากนั้นจึงวิเคราะห์ข้อมูลชุมชนและใช้รูปแบบการจัดสรรทุนแบบ “ชุดโครงการ” ที่ประกอบไปด้วยโครงการย่อยหลายโครงการในหนึ่งชุดโครงการ โดยชุดโครงการเปรียบเสมือนทีมผู้จัดการที่บริหารจัดการชุดโครงการย่อยต่าง ๆ ที่มีนักวิจัยและผู้เชี่ยวชาญจากสหสาขาวิชาได้ดำเนินการตามความถนัดและความชำนาญของตน โดยสำหรับโครงการใหม่ที่จะดำเนินการควรจะมีลักษณะการดำเนินงานดังแสดงในภาพที่ 5

ภาพที่ 5 แนวทางการให้ทุนโครงการพันธกิจสัมพันธ์มหาวิทยาลัยกับสังคมสำหรับโครงการที่เสนอใหม่

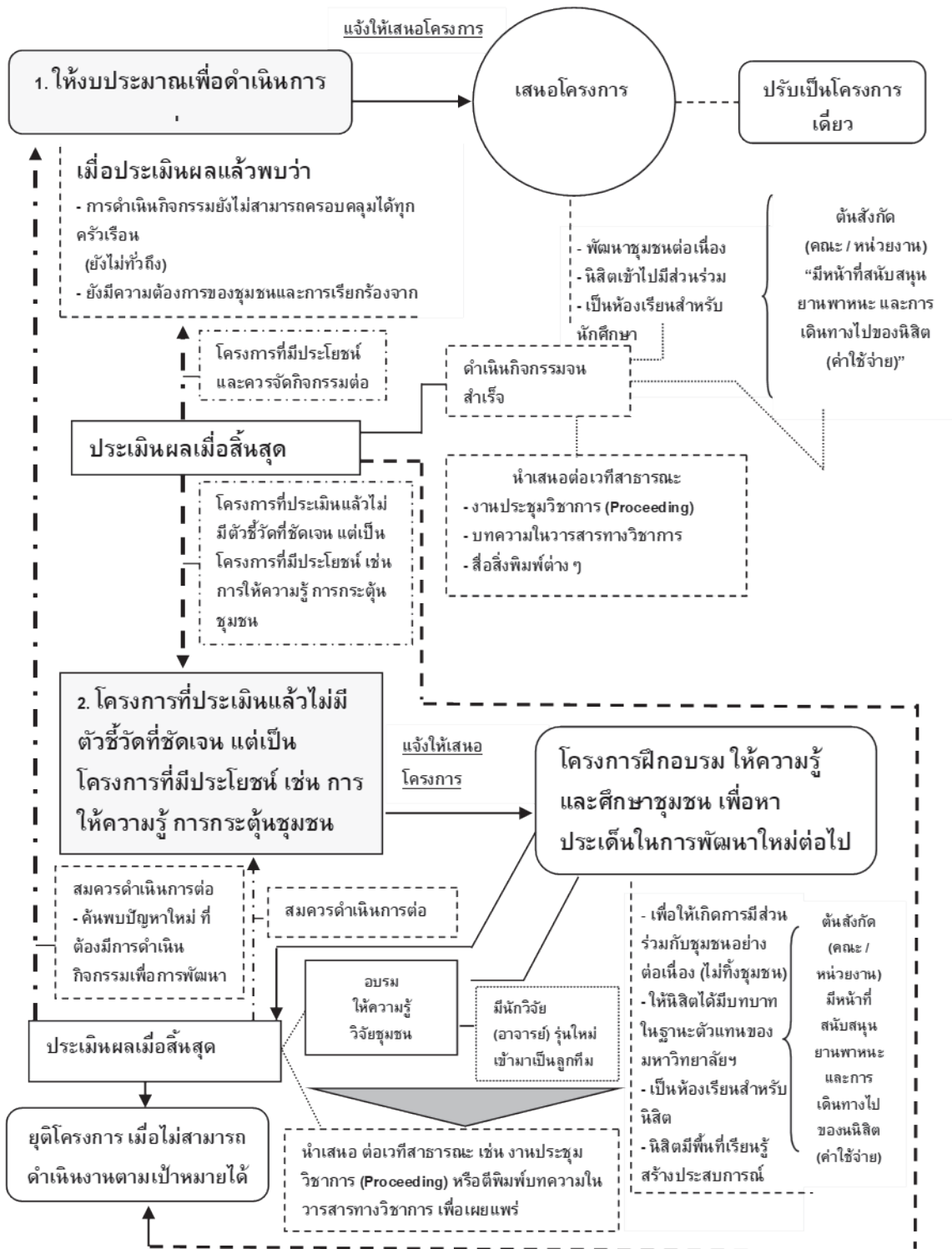
2.2.2. แนวทางสำหรับโครงการที่สิ้นสุดระยะเวลาในการดำเนินโครงการแล้ว

สำหรับแนวทางสำหรับโครงการที่สิ้นสุดระยะเวลาในการดำเนินโครงการแล้วจะต้องมีการประเมินผลการดำเนินโครงการด้วยวิธีการประเมินที่น่าเชื่อถือ โดยแบ่งออกเป็น 2 แนวทางที่สำคัญ คือ 1) ให้งบประมาณดำเนินงานต่อสำหรับโครงการที่มีศักยภาพและยังคงต้องดำเนินโครงการต่อเพื่อให้สำเร็จตามเป้าหมาย และยังมีความจำเป็นที่ต้องเข้าไปมีส่วนร่วมในการสนับสนุนและพัฒนาชุมชนเพื่อให้ชุมชนพัฒนาตนเองไปสู่

การเป็นชุมชนที่พึ่งพาตนเองได้ในที่สุด 2) ให้งบประมาณเพื่อดำเนินต่อสำหรับโครงการที่ประเมินแล้วไม่มีตัวชี้วัดที่ชัดเจน แต่เป็นโครงการที่มีประโยชน์ เช่น การให้ความรู้ การกระตุ้นชุมชน แต่เป็นการให้งบประมาณเพื่อพัฒนาความรู้และรักษาสัมพันธภาพที่ดีระหว่างมหาวิทยาลัยกับชุมชน และอาจจะสามารถพัฒนาเป็นโครงการใหม่ได้เมื่อค้นพบโจทย์วิจัยหรือแนวทางใหม่ ๆ ในการแก้ไขปัญหาหรือช่วยพัฒนาชุมชน อย่างไรก็ตาม โครงการที่ไม่ประสบความสำเร็จ และไม่ได้มีประโยชน์ทั้งต่อชุมชนและมหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยควรจะยุติการดำเนินโครงการ

และให้ส่งผลงานตามข้อตกลงที่โครงการได้ให้สัญญาไว้กับมหาวิทยาลัย เช่น มีบทความวิชาการที่ตีพิมพ์ในวารสารสืบเนื่องจากงานประชุม (Proceeding) และผ่านการ

นำเสนอในงานประชุมวิชาการระดับชาติหรือระดับนานาชาติ หรือสื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ เพื่อเผยแพร่กิจกรรม เป็นต้น

ภาพที่ 6 แนวทางการให้ทุนโครงการพันธกิจสัมพันธ์มหาวิทยาลัยกับสังคมสำหรับโครงการที่สั้นระยะเวลา

สรุป

จากการศึกษาพบว่า การดำเนินโครงการพันธกิจสัมพันธ์มหาวิทยาลัยกับสังคม มีปัญหาสำคัญ คือ พฤติกรรมส่วนบุคคลของนักวิจัยที่มีทัศนคติว่าประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสาขาวิชาตนเองสำคัญกว่าสาขาวิชาอื่น ๆ ทำให้การทำงานขาดการบูรณาการระหว่างสาขาวิชา นอกจากนี้ บางโครงการเป็นลักษณะการไปศึกษาวิจัยในพื้นที่ดังกล่าวมีผู้ไปดำเนินกิจกรรมหรือศึกษาวิจัยมาแล้วหลายโครงการ และโครงการที่ไม่ได้ดำเนินการไม่ได้ นำข้อมูลวิจัยหรือผลการศึกษาก่อนหน้ามาดำเนินกิจกรรมเพื่อการพัฒนาหรือเสริมสร้างศักยภาพชุมชน รวมไปถึงการที่มีนักวิจัยจากมหาวิทยาลัยไปดำเนินโครงการศึกษาวิจัยในพื้นที่นั้นอย่างยาวนานและหลายโครงการแต่ไม่ได้มีกิจกรรมที่ช่วยสนับสนุนหรือพัฒนาให้ชุมชนมีศักยภาพไปสู่ชุมชนเข้มแข็งได้ ก็อาจจะสร้างความไม่เข้าใจหรือมีการตั้งคำถามจากชุมชนได้ว่า “ชุมชนได้ประโยชน์อะไรจากการไปทำโครงการศึกษาวิจัยของบุคลากรในมหาวิทยาลัย” ดังนั้น การดำเนินงานโครงการพันธกิจสัมพันธ์มหาวิทยาลัยกับสังคม จึงมีความจำเป็นต้องไปสร้างกิจกรรมเพื่อพัฒนาหรือเพิ่มศักยภาพของคนในชุมชนให้มีศักยภาพเพิ่มมากขึ้น มีความรู้มากขึ้น และสามารถพัฒนากิจกรรมเดิมที่ชุมชนดำเนินอยู่ให้มีประสิทธิภาพได้ดีกว่าเดิม

การดำเนินโครงการพันธกิจสัมพันธ์มหาวิทยาลัยกับสังคม มหาวิทยาลัยจะต้องมีการดำเนินการอยู่ 2 ประการ คือ ประการแรก การพัฒนานักวิจัยชุมชน โดยมหาวิทยาลัยจะต้องพัฒนาบุคลากรของตนเองให้มีความพร้อม โดยเฉพาะการพัฒนาอาจารย์ นักวิจัยรุ่นใหม่ ให้มีการพัฒนาตนเองอย่างรวดเร็ว ด้วยการสร้างสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมองค์การที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาตนเองของนักวิชาการ และเมื่อนักวิจัยสามารถพัฒนาตนเองจนมีความรู้ความสามารถและประสบการณ์ระดับหนึ่ง อีกทั้งสามารถเข้าสู่ตำแหน่งวิชาการได้แล้ว จึงผลักดันให้อาจารย์นักวิจัย นำความรู้และประสบการณ์เข้าไปพัฒนาชุมชนและท้องถิ่นด้วยกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ด้วยการให้การมีส่วนร่วมระหว่างนักวิจัยและชุมชนเพื่อให้เกิดการพัฒนาและการแก้ไขปัญหาจากความต้องการของชุมชนเป็นพื้นฐาน และต้องมีการบูรณาการการเรียน การสอน และงานวิจัยเข้าไปในพื้นที่ชุมชน เพื่อให้ชุมชนเป็นฐานความรู้

ของนิสิตและเป็นสถานที่ฝึกปฏิบัติการในการสร้างประสบการณ์จากกิจกรรมแก่นิสิต นอกจากนั้นมหาวิทยาลัย โดยเฉพาะผู้บริหารจะมีจิตใจที่เปิดกว้างยอมรับฟังปัญหา และพร้อมจะดำเนินการแก้ไข ปรับปรุง และพัฒนารูปแบบการดำเนินโครงการพันธกิจสัมพันธ์มหาวิทยาลัยกับสังคมให้ประสบความสำเร็จอย่างแท้จริง ซึ่งก็คือ “ชุมชนเข้มแข็ง ยั่งยืน และช่วยเหลือตนเองได้ต่อไปในอนาคต”

ประการที่สอง แนวทางในการพัฒนาการให้ทุนในการดำเนินโครงการพันธกิจสัมพันธ์มหาวิทยาลัยกับสังคม มหาวิทยาลัยจะต้องเริ่มต้นจากการศึกษาพื้นที่ที่ต้องการจะดำเนินกิจกรรมให้ละเอียดและมีการวิเคราะห์ประเด็นปัญหาและประเด็นที่ต้องการพัฒนาอย่างละเอียดแล้ว แล้วจึงดำเนินการประกาศเพื่อหากลุ่มนักวิจัยเข้าไปทำงานเพื่อพัฒนาชุมชน โดยมหาวิทยาลัยต้องเน้นให้ทุนในรูปแบบชุดโครงการซึ่งประกอบไปด้วยโครงการย่อยหลายโครงการ และมีคนจากหลายสาขาวิชาที่จะบูรณาการทางวิชาการเพื่อเข้าไปดำเนินกิจกรรมและร่วมกันพัฒนาชุมชนที่อยู่บนพื้นฐานของความต้องการของชุมชน นอกจากนี้มหาวิทยาลัยจะต้องมีกระบวนการประเมินโครงการว่ามีประโยชน์ต่อชุมชนมากน้อยเพียงใด แล้วนำผลประเมินมาเป็นตัวชี้วัดในการให้ทุนดำเนินโครงการในพื้นที่ต่อไปหรือควรจะต้องยุติโครงการ อย่างไรก็ตาม การประเมินผลการดำเนินโครงการพันธกิจสัมพันธ์มหาวิทยาลัยกับสังคม มหาวิทยาลัยต้องให้ความสำคัญกับผลสะท้อนกลับจากชุมชน เพราะชุมชน คือ ผู้ประเมินว่าโครงการว่ามีความประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใด และมหาวิทยาลัยสามารถเข้าไปพัฒนาให้ชุมชนให้เข้มแข็งและให้เกิดผลออกมาเป็นรูปธรรมได้หรือไม่

ข้อเสนอแนะ

1. มหาวิทยาลัยต้องปรับรูปแบบการให้ทุนสำหรับการเข้าไปพัฒนาชุมชนในโครงการพันธกิจสัมพันธ์มหาวิทยาลัยกับสังคม ด้วยการให้ทุนในรูปแบบชุดโครงการที่มีผู้เชี่ยวชาญจากสาขาวิชาและความชำนาญเข้ามาทำงานร่วมกันในโครงการย่อยภายใต้การบริหารของชุดโครงการ โดยมีทีมผู้บริหารชุดโครงการที่มีหน้าที่ในการประสานงาน บริหารจัดการ และติดตามประเมินผล

2. นักวิชาการที่เป็นหัวหน้าโครงการพันธกิจสัมพันธ์มหาวิทยาลัยกับสังคมควรจะเป็นนักวิชาการที่มีประสบการณ์ในการทำวิจัยหรือบริหารโครงการวิจัยมาแล้วเป็นระยะเวลาหนึ่ง ไม่ควรจะให้ผู้ที่เพิ่งจบการศึกษาหรือผู้ไม่มีประสบการณ์ในการทำวิจัยชุมชนเข้ามาเป็นหัวหน้าโครงการ

3. มหาวิทยาลัยจะต้องมีคณะกรรมการที่ติดตามโครงการ ลงพื้นที่สำรวจพื้นที่ที่มีการดำเนินกิจกรรมและโครงการ และคณะกรรมการประเมินโครงการจะต้องเป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่มีประสบการณ์ มีความน่าเชื่อถือ และเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่าย โดยตัวชี้วัดความสำเร็จของโครงการที่สำคัญ คือ ความพึงพอใจของชุมชนต่อการดำเนินกิจกรรมของมหาวิทยาลัย

4. ในการดำเนินโครงการพันธกิจสัมพันธ์มหาวิทยาลัยกับสังคม มหาวิทยาลัยจะต้องเชื่อมโยงและมีการบูรณาการจากหลายภาคส่วนให้เข้ามามีส่วนร่วม เช่น ภาครัฐ ภาคเอกชน และชุมชน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้และ

พัฒนาร่วมกันบนฐานของทรัพยากรและความต้องการของพื้นที่และสามารถขับเคลื่อนงานพัฒนาที่ส่งผลได้อย่างกว้างขวางในหลากหลายมิติ

ขอบเขตงานวิจัย

งานวิจัยนี้ ไม่ขอเปิดเผยชื่อโครงการและพื้นที่ศึกษาที่นักวิจัยได้ไปดำเนินการศึกษาภาคสนาม เนื่องด้วยมีความละเอียดอ่อนและอาจจะมีผลกระทบต่อนักวิจัยและชื่อเสียงของมหาวิทยาลัยแห่งนั้น ส่วนการอ้างถึงงานสัมมนา TSDF - TRF Sustainability Forum ผู้วิจัยได้รับอนุญาตจาก รองศาสตราจารย์ ดร.ปัทมาวดี โพชนุกูล รองผู้อำนวยการด้านการวิจัยเชิงยุทธศาสตร์ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ให้สามารถอ้างถึงงานสัมมนาดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการวิจัยในบทความชิ้นนี้ได้

บรรณานุกรม

- Airhihenbuwa, C. O. (1995). *Health and culture beyond the western paradigm*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Braithwaite, R. L., Bianchi, C. & Taylor, S. E., (1994). Ethnographic approach to community organization and health empowerment. *Health Education Quarterly*, 21(3), 407-416.
- Boonyasopit, W. (2008, April 21). *Universities and strong communities* [Blog post]. Retrieved from <https://www.gotoknow.org/posts/177944>
- Butterfoss, F. D., Goodman, R. M. & Wandersman, A. (1993). Community coalitions for prevention and health promotion. *Health Education Research*, 8(3), 315-330.
- Chavis, D. M. & Wandersman, A. (1990). Sense of community in the urban environment: a catalyst for participation and community development. *American Journal of Community Psychology*, 18(1), 55-81.
- Engagement Thailand. (n.d.). *Engagement Thailand*. Retrieved from <http://www.engagementthailand.org/>
- Fawcett, S. B., Paine-Andrews, A., Francisco, V. T., Schultz, J. A., Richter, K. P., Lewis, R. K., Williams, E. L, Harris, K. J., Berkley, J. Y. , Fisher, J. L., & Lopez, C. M. (1995). Using empowerment theory in collaborative partnership for community health and development. *American Journal of Community Psychology*, 23(5), 677-697.
- Florin, P. & Wandersman, A. (1990). An introduction to citizen participation, voluntary organizations, and community development: insights for empowerment through research. *American Journal of Community Psychology*, 18(1), 41-54.
- Florin, P., Mitchell, R. & Stevenson, J. (1993). Identifying training and technical assistance needs in community coalitions: a developmental approach. *Health Education Research*, 8(3), 417-432.
- Goodman, R. M., Wandersman, A., Chinman, M., Imm, P. & Morrissey E. (1996). An ecological assessment of community-based interventions for prevention and health promotion: approaches to measuring community coalitions. *American Journal of Community Psychology*, 24(1), 33-61.
- Jomprasert, T. (2012, June 5). *Systems and mechanisms for university engagement*. Retrieved from

- http://www.engagementthailand.org/index.php?option=com_content&view=article&id=55:industry-engagementpdf001&catid=30:university-engagement
- Kraichan, K., Chumnaboriluk, P., & Kraichan, S. (2015). Model of integration of research and academic as community based of health of elderly at Samukkee community urban of Mahasarakham province. *Nursing Journal of the Ministry of Public Health*, 25(1), 124-132.
- Putwattana, P. (2002). *Strategies for developing faculty research culture in public higher education institutions* (Unpublished doctoral dissertation). Chulalongkorn University, Bangkok, Thailand.
- Rich, R. C., Edlestein, M., Hallman, W. K. & Wandersman, A. H. (1995). Citizen participation and empowerment: the case of local environmental hazards. *American Journal of Community Psychology*, 23(5), 657-676.
- Satayanurak, A. (2017, February 3). *University and social changing*. Retrieved from <http://www.bangkokbiznews.com/blog/detail/640240>
- Srisa-an, W. (2016). *University engagement articles, Socially-engaged Scholarship*. Bangkok: Engagement Thailand.
- University of British Columbia. (2014). *University of British Columbia Community Engagement Concept Paper*. Vancouver: The Community Partnership Unit, VP Communications & Community Partnership.
- Wandersman, A., Florin, P., Friedmann, R. & Meier, R. (1987). Who participates, who does not, and why? an analysis of voluntary neighborhood organizations in the United States and Israel. *Sociological Forum*, 2(3), 534-555.

